

Resumo: *A paisaxe é un elemento da xeografía galega e para a súa preservación conta cunha normativa que a trata desde os puntos de vista urbanístico e medioambiental, ademais do cultural. Este último punto de vista, o que máis incide desde o punto de vista da normativa internacional, é o obxecto deste traballo, que atende á normativa da Comunidade Autónoma de Galicia.*

Palabras clave: *Dereito administrativo. Patrimonio cultural. Medio ambiente. Urbanismo. Paisaxe. Galicia*

Abstract: *Landscape is a significant element in Galician geography and its preservation has a complex legal treatment from urban and environmental point of views, as well as cultural. The latest point of view, the main from the scope of the international law, is the subject of this work, which studies the Law of Galicia.*

Key words: *Administrative Law. Cultural Heritage. Environment. Town planning. Landscape. Galicia.*

Índice: *1. A noción de paisaxe cultural. 2. O tratamento da paisaxe na lexislación de Galicia. 2.1. Presupostos derivados de dereito internacional. 2.2. Espazos expresamente declarados pola lexislación cultural. 2.2.1. Sitios históricos e zonas arqueolóxicas. 2.2.2. Os camiños de Santiago. 3. Medio de bens de interese cultural e catalogados. 3.1. Inseparabilidade do medio. 3.2. Preceptividade de autorización das autoridades culturais das actuacións que afecten ao medio. 3.3. Prohibición de elementos que limiten a contemplación do ben. 3.4. Incidencia do monumento nas actuacións lindeiras. 4. Impacto ambiental desde o punto de vista cultural. 5. Conclusións. 6. Bibliografía*

1 A noción de paisaxe cultural

O tratamento xurídico da paisaxe no ordenamento xurídico desenvólvese entre dous sectores distintos, por un lado o patrimonio cultural, que en Galicia atopa a súa principal manifestación na veterana Lei 8/1995 de Patrimonio Cultural de 1995, por outro lado, na lexislación medioambiental. A norma internacional fundamental para o tratamento deste ámbito atópase no Convenio Europeo da paisaxe, aberto á sinatura en Florencia o 20 de outubro de 2000 cuxo artigo 3 establece como o seu obxectivo promover a protección, xestión e ordenación das paisaxes, así como organizar a cooperación europea nese campo. No seu preámbulo, o Convenio sinala como os seus precedentes o Convenio relativo á conservación da vida silvestre e do medio natural en Europa (Berna, 19 de setembro de 1979), o Convenio para a salvagarda do patrimonio arquitectónico de Europa (Granada, 3 de outubro de 1985), o Convenio Europeo para a protección do patrimonio arqueolóxico (La Valeta, 16 de xaneiro de 1992), o Convenio Marco Europeo sobre cooperación transfronteiriza entre comunidades ou autoridades territoriais (Madrid, 21 de maio de 1980) e os seus protocolos adicionais, a Carta Europea de Autonomía Local (Estrasburgo, 15 de outubro de 1985), o Convenio sobre a diversidade biolóxica (Río de Xaneiro, 5 de xuño de 1992), a Convención sobre a protección do patrimonio mundial, cultural e natural (París, 16 de novembro de 1972) e a Convención sobre o acceso á información, a participación do público na toma de decisións e o acceso á xustiza en asuntos ambientais (Aarhus, 25 de xuño de 1998). En suma, o tratamento da paisaxe combina tanto os aspectos culturais como os medioambientais.

A lexislación autonómica fundamental é a Lei 7/2008, de 7 de xullo, de protección da paisaxe de Galicia¹. O seu artigo 1 define a través desta expresión o seu obxectivo:

A presente lei ten por obxecto o recoñecemento xurídico, a protección, a xestión e a ordenación da paisaxe de Galicia, a fin de preservar e ordenar todos os elementos que a configuran no marco do desenvolvemento sostible, entendendo que a paisaxe ten unha dimensión global de interese xeral para a comunidade galega, por canto transcende aos campos ambientais, culturais, sociais e económicos.

A tal fin, a presente lei impulsa a plena integración da paisaxe en todas as políticas sectoriais que incidan na mesma

Polo tanto, mencionando a cultura como un dos ámbitos sectoriais nos que transcende a paisaxe, menciona empero o desenvolvemento sostible como a pedra angular de tratamento da paisaxe². E non deixa de sorprender a posición adoptada, toda vez que a convención que serve de referencia establece como compromisos dos estados³:

- 1 E non é o único caso que, dentro da lexislación medioambiental, se refire á paisaxe. Poden engadirse os artigos 5.2 e 18 da Lei 10/1985 de 14 de agosto de Concentración Parcelaria de Galicia, 44 e 56 da Lei 9/2001, de 21 de agosto, de conservación da natureza de Galicia ou a Lei 3/2008 de ordenación da minería de Galicia. A elas cómpre engadir a Lei 6/2007, de 11 de maio, de medidas urxentes en materia de ordenación do territorio e do litoral, nos seus aspectos máis propiamente urbanísticos. De acordo con Díaz Otero, 2009, pp. 164-165: "Mesmo podería dicirse que os instrumentos recollidos nelas non son só o valor xurídico da paisaxe suficientes, senón sobreabundantes. É por isto que, na aplicación desta lexislación, han de tomarse en consideración os mandatos que, non por xenéricos, son por iso menos imperativos e ha de coidarse a axeitada coherencia entre os diversos instrumentos a imbricar por parte dos operadores institucionais".
- 2 Non é o único suposto. Tamén o artigo 1 da Lei 8/2005, de 8 de xuño de protección, xestión e ordenación da paisaxe de Cataluña opta por esta tendencia. Pola súa parte, o artigo 11 da Lei valenciana 4/2004 de ordenación do territorio e protección da paisaxe conecta paisaxe e planeamento dentro do epígrafe "desenvolvemento sostible". Todas elas gardan conexión co artigo 10.2.b) da Lei estatal 4/1989, de 27 de marzo, de Conservación dos Espazos Naturais e da Flora e Fauna Silvestres, que prevé que a tutela dos espazos naturais protexidos pode obedecer, entre outras finalidades, á protección daquelas áreas e elementos naturais que ofrecen un interese singular desde o punto de vista científico, cultural, educativo, estético, paisaxístico e recreativo. Estes espazos defínense como aqueles espazos do territorio nacional, incluídas as augas continentais, e os espazos marítimos suxeitos á xurisdición nacional, incluídas a zona económica exclusiva e a plataforma continental, que conteñan elementos e sistemas naturais de especial interese ou valores naturais sobresaiñtes, sexan obxecto dunha declaración de protección de acordo co regulado na mesma.
- 3 V. M- Dejéant-Pons, 2007, 35 ss.

- a) recoñecer xuridicamente as paisaxes como elemento fundamental do medio humano, expresión da diversidade do seu patrimonio común cultural e natural e como fundamento da súa identidade.
- b) definir e aplicar en materia de paisaxes políticas destinadas á protección, xestión e ordenación da paisaxe mediante a adopción das medidas específicas contempladas no artigo 6.
- c) establecer procedementos para a participación pública, así como as autoridades locais e rexionais e outras partes interesadas na formulación e aplicación das políticas en materia de paisaxe mencionadas na anterior letra b).
- d) integrar a paisaxe nas políticas de ordenación territorial e urbanística e nas súas políticas en materia cultural, medioambiental, agrícola, social e económica, así como en calquera outras políticas que poidan ter un impacto directo ou indirecto sobre a paisaxe.
- e) E á vez reduce o impacto do desenvolvemento sostible a dous puntos, na definición de xestión da paisaxe (artigo 1, e) e na fixación dos criterios para a concesión do Premio da paisaxe do Consello de Europa (artigo 11.4).

A opción lexislativa contrasta con outras do noso medio xurídico máis inmediato. Por un lado, en Italia o Decreto Lexislativo de 22 de xaneiro de 2004 redactou o Codice dei beni culturali e del paesaggio, ai sensi dell'articolo 10 della legge 6 luglio 2002. O seu artigo 2 define desta maneira o patrimonio cultural:

1. Il patrimonio culturale e' costituito dai beni culturali e dai beni paesaggistici.
2. Sono beni culturali le cose immobili e mobili che, ai sensi degli articoli 10 e 11, presentano interesse artistico, storico, archeologico, etnoantropologico, archivistico e bibliografico e le altre cose individuate dalla legge o in base alla legge quali testimonianze aventi valore di civiltà.
3. Sono beni paesaggistici gli immobili e le aree indicati all'articolo 134, costituenti espressione dei valori storici, culturali, naturali, morfologici ed estetici del territorio, e gli altri beni individuati dalla legge o in base alla legge.
4. I beni del patrimonio culturale di appartenenza pubblica sono destinati alla fruizione della collettività, compatibilmente con le esigenze di uso istituzionale e sempre che non vi ostino ragioni di tutela.

Este texto remite aos seus artigos 131 e seguintes a protección da paisaxe que neste punto si se conecta co desenvolvemento sostible. Do mesmo modo, a Lei 107/2001 de 8 de setembro de bases da política e do regime de protección e valorización do patrimonio cultural de Portugal integra a calidade paisaxística entre os valores culturais nos seus artigos 12, 14, 17, 44, 52, 53, 70 e 79. En concreto, o artigo 44, cuxo epígrafe é *Defesa da qualidade ambiental e paisagística*, di así:

1. A lei definirá outras formas para asegurar que o patrimonio cultural imóvel se torne um elemento potenciador da coerência dos monumentos, conjuntos e sítios que o integram, e da qualidade ambiental e paisagística.

2. Para os efectos deste artigo, o Estado, as Regiões Autónomas e as autarquias locais promoverán, no ámbito das atribucións respectivas, a adopción de providencias tendentes a recuperar e valorizar zonas, centros históricos e outros conjuntos urbanos, aldeas históricas, paisagens, parques, jardins e outros elementos naturais, arquitectónicos ou industriais integrados na paisagem.
3. Relativamente aos conjuntos e sítios, a legislação de desenvolvemento establecerá especialmente:
 - a) Os criterios exigidos para o seu reconecemento legal e os beneficios e incentivos daí decorrentes;
 - b) Os parámetros a que deben obedecer os planos, os programas e os regulamentos aplicábeis;
 - c) Os sistemas de incentivo e apoio à gestão integrada e descentralizada;
 - d) As medidas de avaliación e control.

2 O tratamento da paisaxe na lexislación de Galicia

Malia esta opción, a Lei da paisaxe de Galicia non é único texto legal que condiciona o tratamento xurídico da paisaxe, toda vez que xa con anterioridade a normativa cultural se ocupou da materia. Polo tanto, chega a quenda de analizar o alcance desta lexislación, debendo partir dos presupostos derivados do dereito internacional para a continuación analizar os distintos supostos de protección cultural da paisaxe.

2.1 Presupostos derivados de dereito internacional

A normativa cultural española ne seu conxunto debe aplicarse dun xeito encamiñado non só ao cumprimento dos convenios internacionais senón tamén ao doutros textos que, en principio, carecen de valor normativo. Desta maneira, a Disposición Adicional Sétima da Lei 16/1985 do Patrimonio Histórico Español redactadou unha cláusula pouco frecuente no noso ordenamento xurídico a cuxo teor sen prexuízo do disposto na presente Lei, as Administracións a quen corresponda a súa aplicación quedarán tamén suxeitas aos Acordos internacionais validamente celebrados por España. A actividade de tales Administracións estará asimesmo encamiñada ao cumprimento das resolucións e recomendacións que, para a protección do Patrimonio Histórico, adopten os Organismos internacionais dos que España sexa membro.

Neste punto, ademais da Convención de Florencia atopámonos coa Carta para a interpretación e presentación de sitios históricos de 2008, a Convención da UNESCO para a Protección do Patrimonio Mundial Cultural e Natural de 1972 ou a Recomendación da UNESCO relativa á protección da beleza e o carácter de lugares e paisaxes de 1962. A lectura combinada destes textos permite establecer as seguintes consecuencias en canto ao tratamento da paisaxe desde o punto de vista cultural⁴:

- Corresponde aos poderes públicos:

4 ROMA VALDÉS, 2010, pp. 55-70.

- a) identificar as súas propias paisaxes en todo o seu territorio
 - b) analizar as súas características e as forzas e presións que os transforman
 - c) realizar o seguimento das súas transformacións
 - d) calificar as paisaxes así definidas, tendo en conta os valores particulares que lles atribúen as Partes e a poboación interesadas.
- Corresponde ao plan atender a ámbitos xeográficos desde o extenso ao reducido. Así:
 - a. A creación e conservación de reservas naturais e parques nacionais;
 - b. A clasificación “por zonas” das paisaxes extensas.
 - c. A clasificación de lugares de interese illados;
 - Nos máis amplos, a clasificación por zonas ha de entrañar o control da parcelación e a observancia de certas disposicións xerais de carácter estético referentes ao emprego dos materiais e á súa cor, ás normas de altura, ás precaucións necesarias para disimular as escavacións debidas á construción de encoros ou á explotación de canteras, á regulamentación da corta de árbores, etc. Nos lugares illados e de pequenas dimensións, naturais e urbanos, así como as partes de paisaxe que ofrezan un interese excepcional, han de ser especialmente clasificados. Ademais, han de clasificarse os terreos en que se goce dunha vista excepcional e os terrenos e inmobles que circunden un monumento notable. Cada lugar, terreo ou edificio especialmente clasificado ha de ser obxecto dunha decisión administrativa especial, notificada ao propietario. Esta clasificación especial ha de levar consigo, para o propietario, a prohibición de destruír o lugar ou de modificar o seu estado ou aspecto sen previa autorización das autoridades encargadas da protección. Por último, as obras (edificacións, construcións) e actividades (camping, corta de arborado, etc.) con impacto na paisaxe deben quedar sometidos a control administrativo.

2.2 Espazos expresamente declarados pola lexislación cultural

A lexislación cultural define varias formas de protección de espazos naturais polo seu valor cultural. Trátase dos supostos seguintes:

2.2.1 Sitios históricos e zonas arqueolóxicas

O artigo 15.5 da Lei do Patrimonio Histórico Español define como sitio histórico o lugar ou paraxe natural vinculado a acontecementos ou lembranzas do pasado, a tradicións populares, creacións culturais ou da natureza e a obras do home, que posúan valor histórico, etnolóxico, paleontolóxico ou antropolóxico. Asimesmo, zona arqueolóxica como o lugar ou paraxe natural onde existen bens móbiles ou inmobles susceptibles de ser estudados con metodoloxía arqueolóxica, foran ou non extraídos e tanto se atopan na superficie, no subsolo ou baixo as ahuas territoriais españolas⁵. Para ambos os dous supostos, o artigo 21 establece o deber de inclusión no plan urbanístico, de maneira que se inclúan os compo-

⁵ Este esquema trasladouse á clasificación dos bens de interese cultural das distintas comunidades autónomas que engadiron de maneira excepcional novas categorías que alcancen a protexer a paisaxe. Son os casos seguintes:

ñentes naturais que o acompañan, definindo los tipos de intervención posible y el deber de mantener la estructura urbana y arquitectónica, así como das características generales de su ambiente⁶.

Este esquema trasládase ao artigo 8 da Lei de Patrimonio cultural de Galicia, que define sitio ou territorio histórico como o lugar ou paraxe natural vinculado a acontecementos ou lembranzas do pasado, creacións culturais ou da natureza, e a obras do home que posúan valores históricos ou técnicos, zona arqueolóxica, o lugar ou paraxe natural onde existen bens mobles ou inmobles susceptibles de ser estudados con metodoloxía arqueolóxica, tanto se se atopasen na superficie como no subsolo ou baixo as augas territoriais e lugar de interese etnográfico, aquel paraxe natural, conxunto de construcións ou instalacións vinculadas a formas de vida, cultura e actividades tradicionais do pobo galego.

A protección urbanística concrétese nos artigos 62.2 e 75 da lei 9/2002 de ordenación urbanística de Galicia, que establecen as condicións que debe conter o plan en protección dos valores ambientais y culturais. De acordo co primeiro, o plan analizará detalladamente os usos do solo, os cultivos, a paisaxe rural, a tipoloxía das edificacións e construcións tradicionais da zona, as infraestruturas existentes, os camiños e vías rurais, o plan urbanístico dos municipios limítrofes e calquera outra circunstancia relevante para a xustificación das determinacións en solo rústico. Pola súa parte, o artigo 75 concreta a plasmación deste rexime nos catálogos urbanísticos.

2.2.2 Os camiños de Santiago

Con antecedentes no Decreto 2224/1962 e a Resolución da Dirección Xeral de Patrimonio Histórico e Documental de 12 de novembro de 1992, a Lei 3/1996 dos Camiños de Santiago establece un ámbito de protección cultural e paisaxística respecto dos camiños de Santiago e ten por obxecto a delimitación e regulación da conservación, uso e diferentes niveis

A Lei 11/1998 de patrimonio cultural de Cantabria incorpora no seu catálogo os lugares históricos e os lugares naturais. Como tal define aquel paraxe natural que, polas súas características xeolóxicas ou biolóxicas e pola súa relación co Patrimonio Cultural, se considere conveniente protexer e non teña a consideración de Parque Natural ou Nacional.

A Lei 10/1998 de Patrimonio Histórico de Madrid comprende a paisaxe no seu artigo 1.3. No 30 engade que o patrimonio arqueolóxico da Comunidade de Madrid comprende os bens mobles e inmobles de carácter cultural e histórico, para cuxo estudo cómpre empregar metodoloxía arqueolóxica. Tamén o integran o territorio ou paisaxe habitada polo home en época histórica e prehistórica e os elementos xeolóxicos e paleontolóxicos relacionados co ser humano e coas súas orixes e antecedentes.

A Lei 14/2007 de patrimonio cultural de Andalucía establece no seu artigo 26 outra figura, as Zonas Patrimoniais, aqueles territorios ou espazos que constitúen un conxunto patrimonial, diverso e complementario, integrado por bens diacrónicos representativos da evolución humana, que posúen un valor de uso e disfrute para a colectividade e, no seu caso, valores paisaxísticos e ambientais.

Dunha maneira máis concreta, o artigo 15 da Lei 14/2005 de patrimonio cultural de Navarra establece a categoría de Paisaxe Cultural, definindo por tal a paraxe natural, lugar de interese etnolóxico, conxunto de construcións ou instalacións vinculadas a formas de vida, cultura e actividades tradicionais do pobo navarro. Engade, asimismo, a Vía Histórica, a saber, a vía de comunicación de significada relevancia cultural, histórica, etnolóxica ou técnica.

A Lei 7/2004 de patrimonio cultural, histórico e artístico da Rioxa establece unha ampla variedade de lugares culturais que comprende dous: non presentes tampouco na lexislación estatal:

- Vía Cultural: Trazado viario de carácter histórico, transitado nalgún momento como medio físico de comunicación, con independencia da súa antigüidade, estado de conservación ou uso actual.
- Paisaxe Cultural: Extensión de terreo representativa da interacción do traballo humano coa natureza. O seu réxime como Ben de Interese Cultural aplicarase sen prexulzo da súa protección específica mediante a lexislación ambiental. Especial consideración merecerá a paisaxe Cultural do Viñedo.

Por último, a Lei 4/1998 do patrimonio cultural valenciano menciona a figura do Parque Cultural, o espazo que contén elementos significativos do patrimonio cultural integrados nun medio físico relevante polos seus valores paisaxísticos e ecolóxicos.

6 Son poucas as sentenzas que se ocuparon do réxime de autorizacións en paisaxes pintorescas por parte do Tribunal Supremo, podendo citarse as de 23 de xaneiro de 1995 (Pulido), 26 de xaneiro de 1998 (Enríquez), 26 de xaneiro de 1999 (Rodríguez-Zapata) e de 21 de novembro de 2000 (Menéndez). Na xurisprudencia do T. S. X. de Galicia, pode indicarse a sentenza de 20 de marzo de 2002 que sinala que para a súa categorización non debe atenderse ao estado actual do lugar senón á súa raigame e tradición.

de protección dos tramos dos camiños de Santiago que discorren por Galicia⁷. A importancia desta vía maniféstase noutra normativa internacional, en concreto, Recomendación da UNESCO relativa á protección da beleza e do carácter dos lugares e paisaxes, 1962, a Carta ICOMOS de turismo cultural, 1999, a Carta de ICOMOS de itinerarios culturais de 2008, a Recomendación 987 do Consello de Europa sobre rutas culturais europeas, 1984, a Opinión do Consello de Europa sobre vías de peregrinación, 1986, a Resolución 98 (4) do Consello de Europa sobre rutas culturais europeas 1998, a Resolución Marco do Consello de Europa establecendo o Centro Europeo sobre rutas culturais e paisaxes, 2002 e a Resolución do Grupo de Traballo do Consello de Europa sobre rutas culturais, 2003.

Precisamente o seu artigo 1 define os conxuntos como os grupos de construcións, illadas ou reunidas, cuxa arquitectura, unidade e integración na paisaxe lles dea un valor universal excepcional desde o punto de vista da historia, da arte ou da ciencia. Por conseguinte, a paisaxe é un elemento consustancial aos Camiños de Santiago, e determina que no ámbito de protección se estableza unha franxa de protección que alcanza en Galicia os trinta metros considerados de maneira automática e que se antollan curtos nalgúns puntos e mesmo excesivos noutros. De acordo con este precepto, que recolle as previsións da normativa internacional aludida:

1. A fin de salvagardar o Camiño, en canto ben de interese cultural, establécese unha zona de protección do medio, composta por dúas franxas de 30 metros de ancho, contados a partir dos límites exteriores do mesmo, na que o uso do solo quedará sometido á autorización da Consellería de Cultura, previo informe preceptivo do Comité Asesor do Camiño de Santiago.
2. A autorización a que se refire o parágrafo anterior unicamente poderá outorgarse cando as actuacións respondan ás características tradicionais da zona e respecten os valores do Camiño.
3. En calquera caso, na zona de protección do medio queda prohibido:
 - a. Todo tipo de publicidade.
 - b. A explotación mineira.
 - c. A extracción de grava e area.
4. Na zona de protección, a Consellería competente poderá levar a cabo unha ordenación espacial mesmo das explotacións agrarias afectadas polo Camiño.
5. Para calquera actuación sobre o Camiño de Santiago terase en conta o disposto na lexislación de avaliación de impacto ambiental.

Ao respecto, a xurisprudencia do Tribunal Superior de Xustiza de Galicia ocupouse de protexer o Camiño lembrando a preceptividade do informe da Administración na aprobación

⁷ A normativa autonómica comprende o Decreto 96/1988 da Comunidade Autónoma de Aragón; en Asturias a Disposición Adicional Quinta da Lei 1/2001, de 6 de marzo, do Patrimonio Cultural, ademais dos decretos 15/2002 e 63/2006; en Castela e León o Decreto 324/1999; en Navarra a Disposición Adicional Terceira da Lei 14/2007 de patrimonio cultural de Andalucía ou o 40 da Lei 14/2005 de patrimonio cultural e os Decretos Forais 90/1988 e 324/1993; en Asturias, a Disposición Adicional Quinta da Lei 1/2001 de Patrimonio Cultural; e no País Vasco o Decreto 14/2000. Lembrar que en notas anteriores se indicou que a categoría de vía histórica aparece nas lexislacións de patrimonio cultural de Navarra e A Rioxa. Sobre a lexislación autonómica, Pillado, 2010; e a estatal, v. Abad Liceras, 1999. Sobre a normativa internacional, v. 2007.

do plan (Sentenza, Segunda, Fernández de Leiceaga, de 31 de xaneiro de 2008), que a falta de aprobación do plan Especial sinalado pola lei non impide a súa aplicación nas construcións realizadas na servidume (Sentenza, Segunda, de 14 maio, 2009) e que a instalación de parques eólicos pode afectar ao Camiño e outros valores paisaxísticos (Sentenza, Terceira, Quintas, de 26 de outubro de 2006). No mesmo sentido, a Sentenza do Tribunal Superior de Xustiza de Castela e León de 13 de febreiro de 2009 ocupouse da denegación dunha antena de telefonía móbil e a do de Aragón de 17 de xullo de 2007 da necesidade de obter a licenza preceptiva da autoridade tutelante.

3 Medio de bens de interese cultural e catalogados

A lexislación cultural estableceu un sistema de protección inmediata dos bens culturais, de modo que limita as actuacións que entorpezan a súa contemplación ou alteren a actual configuración dos mesmos. De acordo co artigo 44 da Lei de Patrimonio Cultural de Galicia, o medio dos monumentos estará constituído polos inmobles e espazos lindeiros inmediatos e, en casos excepcionais, polos non lindeiros ou afastados, sempre que unha alteración dos mesmos poida afectar aos valores propios do ben de que se trate, a súa contemplación, apreciación ou estudo⁸.

Os sistemas establecidos de protección son os seguintes:

8 O artigo 17 da Lei 10/1998 de Patrimonio Histórico de Madrid entende por medio dun ben cultural inmovible o espazo circundante que pode incluír: inmobles, terreos edificables, solo, subsolo, trama urbana e rural, espazos libres e estruturas significativas que permitan a súa percepción e comprensión cultural que será delimitado na correspondente resolución, cuxa existencia, xa sexa por razóns de acceso, visibilidade, conxunción ou outras de carácter estético ou técnico, realza ao ben en cuestión e faíno merecedor dunha protección singular cuxo alcance e réxime específico se expresará na resolución correspondente de declaración ou de inclusión no Inventario.

A Lei 11/1998 de patrimonio cultural de Cantabria entende no seu artigo 50 por medio dun ben inmovible declarado de Interese Cultural o catalogado de Interese Local o espazo, edificado ou non, próximo ao ben, que permite a súa adecuada percepción e comprensión, considerando tanto a época da súa construción, como a súa evolución histórica, que dá apoio ambiental e cultural ao mesmo e que permite a plena percepción e comprensión cultural do ben e cuxa alteración pode afectar á súa contemplación ou aos valores do mesmo. O medio pode incluír edificios ou conxuntos de edificios, soares, terreos —en todos os casos co correspondente subsolo—, tramas urbanas e rurais, accidentes xeográficos e elementos naturais ou paisaxísticos; sen prexuízo de que estes se atopen moi próximos ou distantes do ben ou que constitúan un ámbito continuo ou descontínuo. Esta norma establece un sistema de delimitación.

O artigo 44 da Lei 7/2004 de patrimonio cultural, histórico e artístico da Rioxa entende por medio dun inmovible declarado Ben de Interese Cultural o espazo, edificado ou non, circundante ou próximo ao ben cultural, que permite a súa adecuada percepción e comprensión, considerando tanto a época da súa construción, como a súa evolución histórica, que dá apoio ambiental e cultural ao mesmo e que permite a plena percepción e comprensión cultural do ben e cuxa alteración pode afectar á súa contemplación ou aos valores do mesmo. O medio pode incluír edificios ou conxuntos de edificios, soares, terreos edificables, solo, subsolo, tramas urbanas e rurais, accidentes xeográficos e elementos naturais ou paisaxísticos, sen prexuízo de que estes se atopen moi próximos ou distantes do ben cultural ou que constitúan un ámbito continuo ou descontínuo.

Pola súa parte, o artigo 38 da Lei 2/1999, de 29 de marzo, de Patrimonio Histórico e Cultural de Estremadura, establece que o medio dos monumentos estará constituído polos inmobles e espazos lindeiros inmediatos; enténdese como medio dun ben cultural inmovible o espazo circundante que pode incluír: inmobles, terreos edificables, solo, subsolo, trama urbana e rural, espazos libres e estruturas significativas que permitan a súa percepción e comprensión cultural e, en casos excepcionais, polos non lindeiros e afastados, sempre que unha alteración dos mesmos poida afectar aos valores propios do ben de que se trate, a súa contemplación, apreciación ou estudo. A tal fin concretáranse exactamente os termos respecto ao medio do monumento a protexer. A existencia do medio realza o ben e faíno merecedor dunha protección singular cuxo alcance e réxime específico expresárase na resolución correspondente de declaración de ben de interese cultural ou de inclusión no inventario do patrimonio histórico e cultural de Estremadura. O medio será delimitado na correspondente resolución e gozará da mesma protección que o ben inmovible de que se trate. No seu artigo 39 establece un sistema de delimitación.

Tamén define medio o artigo 28 da Lei 14/2007 de patrimonio cultural de Andalucía ou o 40 da Lei 14/2005 de patrimonio cultural de Navarra.

O mesmo principio atopámolo no artigo 52 da Lei 107/2001 de 8 de setembro de bases da política e do regime de protección e valorización do patrimonio cultural de Portugal, que establece:

1. O enquadramento paisaxístico dos monumentos será obxecto de tutela reforzada.
2. Nenhumas intervencións relevantes, em especial alteraçoes com incidência no volume, natureza, morfologia ou cromatismo, que tenham de realizar-se nas proximidades de um bem imóvel classificado, ou em vias de classificação, podem alterar a especificidade arquitectónica da zona ou perturbar significativamente a perspectiva ou contemplação do bem.

3.1 Inseparabilidade do medio

Conforme ao artigo 18 da Lei de Patrimonio Histórico Español, un inmovible declarado ben de interese cultural é inseparable do seu medio. Non se poderá proceder ao seu desprazamento ou remoción, agás que resulte imprescindible por causa de forza maior ou de interese social e, en todo caso, conforme ao procedemento previsto⁹. De maneira análoga, o artigo 36 da Lei de Patrimonio Cultural de Galicia un inmueble declarado ben de interese cultural é inseparable do seu medio. Non poderá procederse ao seu desprazamento agás que resulte imprescindible por causa de forza maior ou interese social, previo informe favorable da Consellería de Cultura, en cuxo caso será preciso adoptar as cautelas necesarias naquelo que poida afectar ao solo ou subsolo. Para a consideración de causa de forza maior ou de interese social, será preceptivo el informe favorable de al menos dos das institucións consultivas establecidas na Ley.

3.2 Preceptividade de autorización das autoridades culturais das actuacións que afecten ao medio

Conforme ao artigo 19.1 da Lei de Patrimonio Histórico Español, nos monumentos declarados bens de interese cultural non poderá realizarse obra interior ou exterior que afecte directamente ao inmovible ou a calquera das súas partes integrantes ou pertenzas sen autorización expresa dos organismos competentes para a execución desta Lei. Será preceptiva a mesma autorización para colocar en fachadas ou en cubertas calquera clase de rótulo, sinal ou símbolo, así como para realizar obras no medio afectado pola declaración¹⁰. Conforme ao artigo 44.4 da Lei de Patrimonio Cultural de Galicia, para calquera intervención que pretenda realizarse, a existencia dunha figura de plan que afecte ao medio dun monumento non poderá escusar o informe preceptivo e vinculante da Consellería de Cultura¹¹.

9 Esta prohibición ten a súa plasmación no artigo 41 da Lei 14/2005 de patrimonio cultural de Navarra.

10 Este principio está presente nos artigos 41 da Lei 12/2002, de 11 de xullo, de Patrimonio Cultural de Castela e León, 29 da Lei 7/1990, de 3 de xullo, de Patrimonio Cultural Vasco, 52 e seguintes da Lei 11/1998 de patrimonio cultural de Cantabria. En concreto, respecto dos lugares culturais, a lei condiona as actuacións aos seguintes criterios:

- Manterase a estrutura urbana ou rural, as características ambientais e a silueta paisaxística dos distintos compoñentes do lugar.
- O volume, a forma, as texturas e a cor das novas intervencións non alterarán o carácter arquitectónico e paisaxístico do lugar, nin perturbarán a percepción do ben.
- Manterase a vexetación característica da zona.
- A colocación de rótulos publicitarios e comerciais, canalizacións e demais infraestruturas ordenaranse regulamentariamente a fin de evitar a alteración da percepción dos monumentos e a degradación ambiental do conxunto.
- Prohíbense aqueles movementos de terras que modifiquen substancialmente a topografía e a xeomorfoloxía do territorio.

11 Dentro do Tribunal Supremo cabe citar as sentenzas de 23 de xuño de 2003 (Lucas), 30 de outubro de 2007 (Martí), 22 de abril de 2009 (Yagüe) ou de 28 de abril de 1997 (González). De acordo con esta última, os letrados deben acomodarse en todo caso ás características do monumento afectado.

Malia a clara dicción da Lei de Patrimonio Cultural, é rechamante a litixiosidade que alcanzou esta previsión no Tribunal Superior de Xustiza de Galicia que remarcou a necesidade de autorización autonómica na concesión de licenzas que afecten de maneira inmediata ao medio de monumentos. Poden citarse as sentenzas de 9 de setembro de 1999 (Segunda, Méndez), 18 de maio de 2000 (Segunda, Méndez), 23 de xaneiro de 2004 (Fdez. Leiceaga), 20 de febreiro de 2004 (Segunda, Díaz), 20 de febreiro de 2004 (Segunda, Díaz), Sentenza de 10 de maio de 2007 (Segunda, Arrojo), 16 de maio de 2007 (Segunda, Cibera), 18 de xuño de 2009 (Segunda, Méndez) ou 22 de outubro de 2009 (Segunda, Méndez). Esta licenza é necesariamente previa á municipal e a súa concesión non exclúe da necesidade doutras autorizacións autonómicas nos supostos previstos pola lexislación como marca a sentenza de 11 de xuño de 2009 (Segunda, Méndez) e alcanza ao perímetro do monumento, como sinala a de 21 de xullo de 2004 (Galindo). Esta licenza ten como obxecto evitar as actuacións que incidan negativamente no monumento (sentenza de 18 de setembro de 2009 (Segunda, Sellés). Este corpo xurisprudencial esixiu dúas condicións:

- A autorización autonómica esixe que o monumento estea catalogado, non sendo suficiente o municipal (sentenza de 30 de abril de 2010 (Segunda, Fernández).
- Non afecta negativamente ao medio dun monumento a construción dun edificio que substitúa a outros preexistente (Sentenza de 1 de outubro de 2009 (Segunda, Arrojo).

3.3 Prohibición de elementos que limiten a contemplación do ben

De acordo co artigo 19 da Lei de Patrimonio Histórico Español, queda prohibida a colocación de publicidade comercial e de calquera clase de cables, antenas e conduccións aparentes nos xardíns históricos e nas fachadas e cubertas dos monumentos declarados de interese cultural. Prohíbese tamén toda construción que altere o carácter dos inmobles a que fai referencia este artigo ou perturbe a súa contemplación¹².

3.4 Incidencia do monumento nas actuacións lindeiras

Por último, e de acordo co artigo 44.2 da Lei de Patrimonio Cultural de Galicia, o volume, tipoloxía, morfoloxía e cromatismo das intervencións no medio dos monumentos non poden alterar o carácter arquitectónico e paisaxístico da zona, nin perturbar a contemplación do ben. De feito, poderán expropiarse, e proceder ao seu derrubamento, os inmobles que impidan ou perturben a contemplación dos monumentos ou dean lugar a riscos para os mesmos¹³.

4 Impacto ambiental desde o punto de vista cultural

Ademais do impacto ambiental derivado da normativa medioambiental, debe poñerse de manifesto a existencia da necesidade de establecer un impacto ou efecto ambiental das actuacións que afecten ao patrimonio cultural derivado do artigo 32 da Lei de Patrimonio Cultural, a cuxo teor¹⁴:

- 12 Un principio análogo atopámolo no artigo 42 da Lei 4/2007, de 16 de marzo, de Patrimonio Cultural da Comunidade Autónoma da Rexión de Murcia, que establece que as intervencións no medio dos monumentos non poderán alterar o carácter arquitectónico e paisaxístico da zona, agás que sexa degradante para o monumento, nin perturbar a súa contemplación ou atentar contra a integridade do mesmo. Prohíbense as instalacións e os cables eléctricos, telefónicos e calquera outros de carácter exterior. Pode mencionarse tamén o artigo 39 da Lei 14/2005 de patrimonio cultural de Navarra, o 43.6 e 7 da Lei 7/2004 de patrimonio cultural, histórico e artístico da Rioxa. Pola súa parte, o artigo 19 da Lei 14/2007 de patrimonio cultural de Andalucía introduciu o principio de evitación da contaminación visual e preceptiva a través deste teor:
 1. Enténdese por contaminación visual ou perceptiva, aos efectos desta Lei, aquela intervención, uso ou acción no ben ou no seu medio de protección que degrade os valores dun ben inmueble integrante do Patrimonio Histórico e toda interferencia que impida ou distorsione a súa contemplación.
 2. Os municipios nos que se atopen bens inscritos no Catálogo Xeral do Patrimonio Histórico de Andalucía deberán recoller no plan urbanístico ou nas ordenanzas municipais de edificación e urbanización medidas que eviten a súa contaminación visual ou perceptiva. Tales medidas comprenderán, polo menos, o control dos seguintes elementos:
 - a. As construcións ou instalacións de carácter permanente ou temporal que pola súa altura, volumetría ou distancia poidan perturbar a súa percepción.
 - b. As instalacións necesarias para os subministrados, xeración e consumo enerxéticos.
 - c. As instalacións necesarias para telecomunicacións.
 - d. A colocación de rótulos, sinais e publicidade exterior.
 - e. A colocación de mobiliario urbano.
 - f. A ubicación de elementos destinados á recollida de residuos urbanos.
 3. As persoas ou entidades titulares de instalacións ou elementos aos que se refire este artigo estarán obrigadas a retiralos no prazo de seis meses cando se extinga o seu uso.
- 13 De modo análogo, o artigo 35.3 da Lei 9/1993, de 30 de setembro, do Patrimonio cultural catalán, 38.2 da Lei 2/1999, de 29 de marzo, de Patrimonio Histórico e Cultural de Estremadura ou os artigos 31 e 41 da Lei 12/1998, de 21 de decembro, do Patrimonio Histórico das Illes Balears. Noutras leis esta protección alcanza o plan urbanístico, como sinala o artigo 63 da Lei 11/1998 de patrimonio cultural de Cantabria, 43.8 da Lei 7/2004 de patrimonio cultural, histórico e artístico da Rioxa, 39 da Lei 4/1998 do patrimonio cultural valenciano ou os artigos 30 a 35 da Lei 14/2007 de patrimonio cultural de Andalucía.
- 14 A medida atopámola no artigo 46 da Lei 11/1998 de patrimonio cultural de Cantabria, 30 da Lei 12/2002, de 11 de xullo, de Patrimonio Cultural de Castela e León, 24 da Lei 10/1998 de Patrimonio Histórico de Madrid, 32 da Lei 14/2007 de patrimonio cultural de Andalucía, 29 e 30 da Lei 4/1999, de 15 de marzo, de Patrimonio Histórico de Canarias e 30 da Lei 2/1999, de 29 de marzo, de Patrimonio Histórico e Cultural de Estremadura.

1. A Consellería de Cultura deberá de ser informada dos plans, programas e proxectos, tanto públicos como privados, que pola súa incidencia sobre o territorio poidan implicar risco de destrución ou deterioro do patrimonio cultural de Galicia.
2. Aos efectos previstos no apartado anterior, a Consellería de Cultura deberá de establecer aquelas medidas protectoras e correctoras que considere necesarias para a protección do patrimonio cultural de Galicia.
3. Na tramitación de todas as avaliacións de impacto ou efecto ambiental, o organismo administrativo competente en materia de medio ambiente solicitará informe da Consellería de Cultura e incluírá na declaración ambiental as consideracións e condicións resultantes do devandito informe.
4. Haberán de ser incluídas todas as figuras relativas ao plan urbanístico.

Postas así as cousas, a lexislación cultural entra en sintonía co artigo 7 do Real Decreto Lexislativo 1/2008 polo que se aproba o texto refundido da Lei de impacto ambiental de proxectos a cuxo teor:

Os proxectos que haxan de someterse a avaliación de impacto ambiental deberán incluír un estudo de impacto ambiental, cuxa amplitude e nivel de detalle determinárase previamente polo órgano ambiental. O devandito estudo conterá, polo menos, os seguintes datos:

- c) Avaliación dos efectos previsibles directos ou indirectos do proxecto sobre a po-boación, a flora, a fauna, o solo, o aire, a auga, os factores climáticos, a paisaxe e os bens materiais, incluído o patrimonio histórico artístico e o arqueolóxico. Asimesmo, atenderase á interacción entre todos estes factores.

E do mesmo modo, dentro da lexislación autonómica co artigo 4 da Lei 1/1995, de protección ambiental de Galicia¹⁵.

Polo tanto, a través desta medida extensible á aplicación da lexislación en materia dos Camiños de Santiago, péchase o círculo de protección ambiental dos bens culturais con independencia da súa clasificación.

5 Conclusións

A lexislación galega en materia de paisaxe é variada salientando pola súa importancia a Lei da paisaxe. Porén, esta variedade non significa necesariamente unha maior claridade para os que deben aplicar a mesma. En particular, a norma indicada omite as importantísimas referencias aos aspectos culturais do medio paisaxístico de Galicia e cómpre acudir á normativa en materia de patrimonio cultural coa que todas as normas forman un conxunto único.

6 Bibliografía

J. M. Abad Liceras, “El Camino de Santiago en la legislación estatal”, Diario La Ley, 1999.

¹⁵ Ao respecto, García Magariños, 2010.

José Manuel Alegre Ávila, *Evolución y régimen jurídico del patrimonio histórico*, Madrid, 1994.

Fernando Canales Pinacho, María Pilar Ochoa Gómez, "La juridificación del paisaje o de cómo convertir un criterio esencialmente estético en un bien jurídico objetivable", Diario La Ley, 2009.

M. Déjeant-Pons, "El convenio europeo del paisaje", Convenio europeo del paisaje. Textos y comentarios, Madrid, 2009.

Antonio Díaz Otero, "O valor xurídico da paisaxe no dereito público galego", *Corts. Anuario de dereito parlamentario*, núm. 21.

Alfonso García Magariños, "O Camiño de Santiago: problemática como ben cultural e medioambiental", *VV. AA. Unha visión xurídica do Camiño de Santiago*, Santiago, 2010.

J. L. Meilán Gil, A. Fernández Carballal, J. J. Raposo Arceo, H. Pérez Novo, C. Pérez González, I. Soto González, M. D. Rivera Frade, A. Roma Valdés, *Comentarios a la Ley de Ordenación urbanística y protección del medio rural de Galicia*, Pamplona, 2009.

José Oreiro Romar, "A problemática xurídica contenciosa relacionada co Camiño de Santiago. A vulneración da normativa de protección e uso do mesmo e os problemas derivados da confluencia entre os intereses urbanísticos e o Camiño de Santiago", *VV. AA. Unha visión xurídica do Camiño de Santiago*, Santiago, 2010.

Manuel Pillado Quintáns, "A protección xurídica do Camiño de Santiago na lexislación doutras comunidades autónomas", *VV. AA. Unha visión xurídica do Camiño de Santiago*, Santiago, 2010.

Antonio Roma Valdés, "Presente e futuro do patrimonio rural na lexislación", *Reflexións en torno ao medio rural*, Allariz, 2010.

Françoise Tondre, "El Patrimonio Cultural y los Itinerarios Culturales del Consejo de Europa: Nuevas orientaciones. Caminos hacia la diversidad, puentes entre las comunidades: el patrimonio cultural en las sociedades plurales", En AA.VV Caminos de Sefarad. Memoria 2007, pp. 28-34.

Santiago Valencia Vila, "A Lei 8/1995, do 30 de outubro, do patrimonio cultural de Galicia: o patrimonio etnográfico", *O patrimonio etnográfico. III Xornadas sobre a protección do patrimonio cultural*, Santiago, 2008.